

ارائه الگوی جامعه‌شناختی اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در ج.ا.ایران بین سال‌های ۱۳۹۲-۱۴۰۰

امیر حاتمی فر^۱، حسن خیری^۲، علی شیرخانی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۱۶

چکیده: این پژوهش باهدف ارائه الگوی جامعه‌شناختی اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در ج.ا.ایران بین سال‌های ۱۳۹۲-۱۴۰۰ انجام‌شده و روش اصلی پژوهش حاضر، روش پیمایش است که گردآوری داده‌ها به کمک پرسشنامه و تحلیل آن به کمک نرم‌افزار SPSS, PLS و آماره‌های مختلف صورت گرفته است. جامعه آماری این پژوهش در بخش کمی، در بخش کمی جامعه آماری شامل ۱۳۰ نفر از اساتید و کارشناسان جامعه‌شناسی و اقتصاد سابق و فعلی دانشگاه‌های قم می‌باشد، برای انتخاب نمونه‌های تحقیق در مرحله کمی از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده بهره برد، در این قسمت چون حجم نمونه محدود است جامعه‌ی آماری همان نمونه می‌باشد؛ و یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که مؤلفه‌های اصلی برازش عبارت‌اند از اصلاح الگوی مصرف، تغییر سبک زندگی، تغییر فرهنگ اقتصادی، فساد ستیزی، مردم محوری و نقش رسانه‌ها می‌باشد، همچنین با توجه به مثبت بودن دو کران پایین و بالای فاصله اطمینان (بزرگ‌تر از میانگین بودن) تمامی ۶ شاخص استفاده‌شده در گزارش، می‌توان نتیجه گرفت که از نظر پاسخگویان این شش در فرایند مدل به‌درستی تدوین و در حال حاضر در وضعیت مطلوبی بسر می‌برند. بر اساس عوامل و شاخص‌های شناسایی‌شده مبتنی بر مباحثه و تحلیل عاملی تأییدی از مدل مفهومی ارائه‌شده هر ۶ عامل مورد تأیید قرار می‌گیرد و می‌توان نتیجه گرفت خطای مدل زیاد نیست. همچنین با توجه به سایر شاخص‌های برازندگی مطلق/نسبی مانند NFI، NFI، CFI، IFI، RFI، GFI، AGFI، NDI و CDI و در مقایسه با مقادیر متعارف برای مدل‌های دارای برازندگی مناسب، می‌توان نتیجه گرفت مدل برازش بررسی جامعه‌شناختی اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در ج.ا.ایران بین سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۰ دارای ساختار مناسبی است.

واژگان اصلی: جامعه‌شناختی، اقتصاد مقاومتی، اصلاح الگوی مصرف، تغییر سبک زندگی، تغییر فرهنگ اقتصادی.

۱ دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

۲ دانشیار، گروه جامعه‌شناسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران (نویسنده مسئول).

۳ استاد، گروه علوم سیاسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.
d.lotfi.garmsar023@gmail.com

مقدمه

از زمانی که مقام معظم رهبری در سال ۱۳۸۹ گفتمان «اقتصاد مقاومتی»^۱ در واکنش به افزایش فشارهای اقتصادی را بیان کردند، پرسش‌هایی زیادی در مورد آن مطرح شد؛ چه اقتصادی مقاومتی است، این نوع اقتصاد چه ویژگی‌های دارد و راه‌های رسیدن به این نوع اقتصاد کدام‌اند. در این راستا با صرف نظر از مباحث نظری پیرامون اقتصاد مقاومتی، تلاش می‌شود گامی کاربردی و راهبردی در راستای رسیدن به اقتصاد مقاومتی با تکیه بر تجربیات تحریم ارائه شود، به شکلی که تجربه تحریم را نه به‌عنوان تهدید و محدودیت، بلکه به‌عنوان فرصتی برای شناخت آسیب‌پذیری‌های اصلی اقتصاد ایران نگریسته شود. شناخت دقیق آسیب‌پذیری‌های اقتصاد، زیربنای مسیری است که برای رسیدن به اقتصاد مقاومتی ترسیم می‌شود. اهمیت این مسئله تا آنجاست که در ابلاغیه مقام معظم رهبری با عنوان «سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی» به رؤسای قوای سه‌گانه و رئیس مجمع تشخیص مصلحت نظام، «افزایش مقاومت و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد کشور» یکی از ۲۳ سیاست کلی در مسیر تحقق اقتصاد مقاومتی معرفی شده است (سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۲: ۱). همچنین در شرایط جدید اقتصاد ایران که با مشکلات زیرساختی، فراساختی و تحریم‌های گوناگون مواجه بوده، پرداختن به مقوله اقتصاد مقاومتی، امری مهم و ضروری است. از سویی، بیگانگان به سبب مخالفت‌های ذاتی با ایران اسلامی، تلاش دارند تا نسبت به درهم ریختگی اقتصاد ایران، اقداماتی را انجام داده و از این ناحیه، ضرباتی را به ملت ایران وارد کنند و از سویی دیگر، مقاومت در اقتصاد، نسخه‌ای کارساز برای عبور از این مرحله است (اصغری، ۱۳۹۳: ۱۶).

بنابراین اقتصاد مقاومتی یک نظام اقتصادی بسته نیست و چنین دیدی نسبت به اقتصاد مقاومتی رشد آفرین نیست. منظور از اقتصاد مقاومتی واقعی یک اقتصاد مقاومتی فعال و پویاست نه یک اقتصاد منفعل و بسته چنانکه مقاومت برای دفع موانع پیشرفت و کوشش در مسیر حرکت و پیشرفت تعریف می‌شود. خلاصه‌وار شاخصه‌های اقتصاد مقاومتی می‌توان مواردی شامل رهایی از اقتصاد نفتی، واردات لجام‌گسیخته دشمن اقتصاد مقاومتی، جهش در خودکفایی، تقویت بنیان تولید داخلی، تقویت بنیان تولید علم و فناوری، تقویت دیپلماسی اقتصادی و تجاری، پرهیز از غالب کردن بخش

¹ Resistive Economy

مجازی اقتصاد (بازار پولی و مالی) بر بخش حقیقی، تقویت تعامل بین پنج حلقه تحقیق، آموزش، ترویج، اجرا و بهره‌برداران دانست (حمیدی فر، ۱۳۹۱: ۲). به‌طورکلی اقتصاد مقاومتی دو شاخصه اساسی دارد: در برابر تهدیدها و ترفندهای دشمن مقاوم است و کمتر آسیب می‌بیند؛ تهدید را تبدیل به فرصت کرده و در وضعیت تهدید رشد می‌کند (میرمعزی، ۱۳۹۱)؛ بنابراین هدف اقتصاد مقاومتی در جامعه بازسازی و احیای اقتصاد ملی است. این نوع اقتصاد، مردمی است و از ظرفیت‌های مردم و نخبگان در آن استفاده می‌شود، ضمن اینکه از دانش فنی دنیا هم در آن استفاده می‌شود (رضایی، ۱۳۹۱). اقتصاد مقاومتی یعنی اقتصادی که با توجه به همه قوت‌ها و ضعف‌های داخلی و خارجی و تهدیدها و فرصت‌های بیرونی سناریوسازی می‌کند و برای هر شرایطی برنامه دارد و محیط سنج است و درون و برون را به‌خوبی می‌شناسد و برای تغییرات واکنش مناسبی دارد (حسین زاده بحرینی، ۱۳۹۲: ۱۳۹). چهار راهبرد کنترل، مهار، کم اثر و درنهایت بی اثرسازی تهدیدها در فرایند اقتصاد مقاومتی باید موردتوجه قرار گیرد (خوش‌چهره، ۱۳۹۱: ۲). با توجه به اینکه مواضع موردتوجه اقتصاد مقاومتی در چارچوب شاخص‌های جامعه‌شناسی شامل توسعه کارآفرینی، اقتصاد دانش‌بنیان، رشد بهره‌وری، استفاده از ظرفیت‌های اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها، افزایش سهم سرمایه انسانی، افزایش تولید داخلی کالاهای اساسی، تأمین امنیت غذا و درمان، لزوم اصلاح الگوی مصرف، اصلاح و تقویت هم‌جانبه نظام مالی کشور، حمایت از صادرات کالاها و خدمات به تناسب ارزش افزوده و ارزآوری، توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه اقتصادی کشور، توسعه پیوندهای راهبردی و همکاری‌های بین‌المللی، مقابله با ضربه‌پذیری منابع نفت و گاز، افزایش ذخایر راهبردی نفت و گاز کشور، افزایش ارزش افزوده از طریق تکمیل زنجیره ارزش صنعت نفت و گاز و توسعه تولید، لزوم صرفه‌جویی در هزینه‌های کشور، اصلاح نظام درآمدی دولت با افزایش سهم مالیات، افزایش سالانه سهم صندوق توسعه ملی از صادرات نفت و گاز، شفاف‌سازی اقتصادی و سالم‌سازی، تقویت فرهنگ جهادی، تبیین ابعاد اقتصاد مقاومتی، شناسایی و به‌کارگیری ظرفیت‌های علمی، فنی و اقتصادی (پدافند غیرعامل، رصد برنامه تحریم‌ها و مدیریت مخاطرات اقتصادی)، شفافیت نظام توزیع، قیمت‌گذاری و شیوه‌های نظارت بر بازار و نیز لزوم افزایش پوشش استاندارد برای کلیه محصولات داخلی جامعه و ترویج آن می‌باشد؛ (سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۲) فرصت‌ها و چالش‌ها در راه تحقق اقتصاد مقاومتی، ایده اقتصاد مقاومتی به‌خودی‌خود اجرایی نمی‌شود و برای تحقق آن مشکلاتی سر راه وجود دارد. همچنین پیگیری آن فرصت‌هایی را در اختیار جامعه و

اقتصاد ایران قرار می‌دهد. شکل‌گیری اقتصاد مقاومتی نتایج مهمی در بر خواهد داشت: ایجاد مقاومت اقتصادی در برابر فشار دشمن، تضمین رشد اقتصادی در شرایط جنگ اقتصادی، ممانعت از ایجاد اختلال در رفاه عمومی، حل مشکلات مردم و جلوگیری از بیکاری می‌تواند در بهبود وضعیت اقتصاد مؤثر واقع گردد (سیف، ۱۳۹۱: ۸).

شایان‌ذکر است که استفاده از همه ظرفیت‌های دولتی و مردمی؛ مردمی کردن اقتصاد؛ تحول در شرایط اقتصاد از طریق اجرای سیاست‌های اصل ۴۴، توانمندسازی بخش خصوصی؛ کاهش وابستگی به نفت؛ جایگزینی درآمدهای نفتی با درآمدهای غیرنفتی؛ بنیان‌گذاری کارهای اقتصادی بر پایه دانش و تبدیل شدن اقتصاد دانش‌بنیان به وجه غالب اقتصاد کشور؛ حمایت از تولید ملی؛ فعال کردن واحدهای تولیدی کوچک و متوسط؛ تعادل در مصرف و مدیریت مصرف با جایگزینی و ترجیح تولیدات داخلی با کالاهای خارجی؛ مبارزه با مفساد اقتصادی؛ مدیریت درست منابع ارزی؛ مدیریت مصرف و فرهنگ‌سازی برای جلوگیری از اسراف؛ استفاده حداکثری از زمان و منابع و امکانات؛ حرکت بر اساس برنامه و پرهیز از تصمیم‌های خلق‌الساعه و تغییر مقررات؛ صیانت از وحدت و همبستگی (سیف، ۱۳۹۱: ۱۱). اقتصاد مقاومتی، راهبرد (استراتژی) کلان اقتصاد اسلامی است و الگوی آن بر پایه‌های اصلاح الگوی مصرف، تغییر سبک زندگی، تغییر فرهنگ اقتصادی، فساد ستیزی، مردم محوری و نقش رسانه‌ها استوار است. بر اساس این بنیان‌ها می‌توان اقتصاد کشور را از طریق تنظیم برنامه‌های کوتاه و بلندمدت در شرایط مختلف (عادی، تحریم و بحران) شکوفا نمود؛ بنابراین با توجه به توضیحات فوق، سؤالات تحقیق این است که: سؤال اول: بررسی عوامل مؤثر جامعه‌شناختی بر اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران بین سال‌های ۱۳۹۲-۱۴۰۰ چگونه است؟ سؤال دوم: الگوی مناسب جهت عوامل مؤثر جامعه‌شناختی بر اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران بین سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۰ چیست؟ سؤال سوم: درجه تناسب مدل مفهومی ارائه‌شده چگونه است؟

با توجه به مسئله تحقیق، در ادامه به تعدادی از مطالعات مرتبط با اقتصاد مقاومتی پرداخته‌شده است. محمدپور و عباس زاده (۱۳۹۹) در مطالعه خود به بررسی برداشت دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه تبریز از مفهوم اقتصاد مقاومتی، علل مطرح‌شدن، پیامدهای حاصل از عدم رعایت آن در جامعه و همچنین راهکارهای رسیدن به اهداف پرداختند. یافته‌ها در این مطالعه نشان می‌دهد مقابله با آموزه‌های سرمایه‌داری، جهانی‌شدن و ضرورت تعامل با جهان، ضرورت نیاز به اقتصاد

اسلامی، نبود افق معنایی مشترک و تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران از علل مطرح‌شدن مفهوم اقتصاد مقاومتی است. هسته مرکزی این تحقیق «اقتصاد مقاومتی در سایه» به این مسئله تأکید دارد که عدم لینک به اقتصاد جهانی، عدم آموزش مردم و مسئولین، فرسایش اعتماد نهادی و ناآگاهی می‌تواند پیامدهای روان‌شناختی، اجتماعی، اقتصادی و بین‌المللی داشته و صرفاً در حد یک گفت‌وگو باقی بماند و کاربردی نشود. رستمی (۱۳۹۹) در مطالعه خود مطرح می‌کند که الگوی راهبردی گفت‌وگوهای اقتصادی سازی سیاست‌های اقتصاد مقاومتی سه مرحله دارد شامل پیش گفت‌وگوهای اقتصادی، گفت‌وگوهای اصلی و پس گفت‌وگوهای اقتصادی که هر کدام از این مراحل مشتمل بر مؤلفه‌هایی است که از طریق اقدام و عمل به آن‌ها، موفقیت گفت‌وگوهای اقتصادی سازی اقتصاد مقاومتی با عاملیت رسانه ملی در کشور افزایش می‌یابد. توکلی (۱۳۹۸) در مطالعه خود به بررسی رابطه اقتصاد مقاومتی و اقتصاد اسلامی پرداخته و به این نتیجه رسیدند که تعریف اقتصاد مقاومتی به‌عنوان یکی از کلان نظریه‌های اقتصادی اسلام به فهم بهتر جایگاه اقتصاد مقاومتی در ادبیات اقتصاد اسلامی کمک می‌کند. در این چارچوب نظریه اقتصاد مقاومتی به تجزیه و تحلیل علل آسیب‌پذیری اقتصادی از نگاه اسلامی و راهبردهای اسلامی برطرف کردن این آسیب‌ها و مقاوم‌سازی نظام اقتصادی با رویکرد اسلامی می‌پردازد. البته نظریه اقتصاد مقاومتی را می‌توان بر شرایط زمانی و مکانی جمهوری اسلامی ایران و یا دیگر کشورها تطبیق و ابعاد نظری آن را بسط داد. کشتی آرای و همکاران (۱۳۹۷) به اعتباربخشی برنامه درسی مبتنی بر مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی برای آموزش و پرورش ایران پرداختند. یافته‌ها در این مطالعه نشان می‌دهد، مؤلفه‌های اصلاح الگوی مصرف، تکیه بر ظرفیت‌های داخلی، دانش‌محوری، فساد ستیزی، تأمین امنیت اقلام راهبردی و خودکفایی، مردم‌محوری اقتصاد مقاومتی جهت بسترسازی آموزش در برنامه‌های درسی در آموزش و پرورش مناسب می‌باشند. دعاگویان و بختیاری (۱۳۹۶) در مطالعه خود به این نتیجه رسیدند که فعالیت‌های اقتصادی مبتنی بر اقتصاد مقاومتی باید دارای اقتصاد ترمیمی دارای مبانی «مقاوم‌سازی»، «آسیب زدایی»، «خلل‌گیری» و «ترمیم» ساختارها و نهادهای فرسوده و ناکارآمد موجود و اقتصاد دفاعی مبتنی بر «هجوم شناسی»، «آفندشناسی» و «پدافندشناسی» در برابر دشمن و تحریم‌های اقتصادی باشد. فشاری و پورغفار (۱۳۹۳) مطرح می‌کنند اقتصاد مقاومتی مفهومی عملی برای جهش کشور در بعد اقتصاد و قدرت نظامی و فرهنگی و علمی و تکنولوژیک است. در اقتصاد مقاومتی برای برداشتن گام‌های بلند در راستای پیشرفت کشور در حین مقاومت، توجه به کیفیت و قیمت و تنوع تولیدات داخل، اصلاح مدیریت‌های اجرایی و عملیاتی با نگرش

رسیدن به خودکفایی و اتخاذ تدابیری لازم برای خوداتکایی در برخی زمینه‌ها لازم است. این پژوهش بر آن است تا ضمن تعریف و بیان مفهومی اقتصاد مقاومتی و همچنین شاخص‌ها و مؤلفه‌های آن به ارائه راهکارهای مناسب برای ترویج فرهنگ اقتصاد مقاومتی و راه‌حل مقابله با تحریم‌ها و همچنین تقویت توان و ظرفیت تولید داخلی بپردازد. اندرسیون^۱ (۲۰۱۹) در مطالعه خود با مقایسه بحث‌های منطقه‌گرایی، ایجاد موازی بین همگرایی آمریکای لاتین و غرب آسیا و ارائه نمونه‌هایی از تجربیات قبلی ایران در حوزه اقتصاد مقاومتی، استدلال می‌کند که پاسخ به چالش‌های مرتبط با بحث‌های مذکور در اقتصاد مقاومتی نهفته است که یک بلوک منطقه‌ای یکپارچه اقتصادی را می‌سازد. مقاله فوق با نشان دادن وعده‌های دروغین لیبرالیسم اقتصادی جهانی آغاز می‌شود و سپس اصول اقتصاد مقاومتی ایران را در چارچوب بحث‌های «منطقه‌گرایی جدید» قرار می‌دهد. این مبنایی برای بحث درباره پتانسیل اقتصادی ادغام غرب آسیا است. این تحقیق یک مطالعه تفسیری است که پروژه لیبرال اقتصادی را با شواهد آزمایش می‌کند و سپس آن را با ابتکارات منطقه‌ای معاصر مقایسه می‌کند.

علی‌الیه مرور بر پیشینه تحقیق نشان می‌دهد، بحث اقتصاد مقاومتی در مطالعات بسیاری مورد توجه قرار گرفته است؛ اما مطالعه‌ای که به بررسی الگوی جامعه‌شناختی اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی بپردازد از سوی نگارنده تحقیق یافت نگردید. لازم به ذکر است موضوع اقتصاد مقاومتی، مفهومی بومی است و بر این اساس مطالعات خارجی مرتبط با آن بسیار معدود است.

اقتصاد مقاومتی در ادبیات جهانی

در ادبیات رایج جهانی، اصطلاح «اقتصاد مقاومتی» دیده نمی‌شود و بیشتر از اصطلاح «فنزیت اقتصاد» استفاده شده است. فنزیت اقتصادی را بریگاگلیو^۲ (۲۰۰۶) به توان از عهده برآمدن معنی کرده است؛ یعنی قادر بودن یک کشور به ایستادگی و پس‌جستن از شوک‌های خارجی. دوال آن را توان نگهداشت سطح محصول در نزدیک ظرفیت پس از شوک‌ها تعریف کرده است. آجینجر^۳ آن را به توان یک اقتصاد به کاهش احتمال عمیق‌تر شدن بحران یا حداقل بهبود آثار یک بحران می‌داند

¹ Anderson

² Briguglio

³ Aiginger

(ناکانو^۱، ۲۰۱۱: ۲). جایگاه اقتصاد مقاومتی یک مفهوم نسبتاً جدید در تحقیقات جهانی است که به‌طور عمده توسط نظریه‌پردازان و سیاست‌گذاران ایرانی به بحث گذاشته شده است. اقتصاد مقاومتی به معنای توجه به توانمندی‌های داخلی و خودکفایی اقتصادی یک کشور در مقابل تحریم‌ها، فشارها و وابستگی به منابع خارجی است. از دیدگاه ایران، اقتصاد مقاومتی مبتنی بر مفهومی به نام «مقاومت اقتصادی» است که به دنبال تقویت قدرت‌های داخلی، تنوع اقتصادی، صادرات غیرنفتی، توسعه فناوری و سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های اقتصادی است. این رویکرد عمده از دولت و سیاست‌گذاری عمومی برای پشتیبانی از بخش‌های اقتصادی استفاده می‌کند و به‌منظور دستیابی به استقلال و خودکفایی اقتصادی تلاش می‌کند. اقتصاد مقاومتی در تحقیقات جهانی نیز هرچند محدود بررسی شده است. برخی محققان و تحلیلگران در مقام بحث و بررسی قرار دادن این رویکرد اقتصادی در سطح جهانی، به‌ویژه در کشورهایی که با تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی روبرو هستند، آن‌ها معتقدند که توجه به توانمندی‌های داخلی و توسعه صنایع داخلی می‌تواند کشورها را در برابر تحریم‌ها و وابستگی به منابع خارجی مقاومت کند. در تحقیقات جهانی، مفهوم اقتصاد مقاومتی موردسنجش و بررسی قرار گرفته است. محققان و اقتصاددانان با بررسی تجربیات کشورها و آثار اقتصاد مقاومتی در برابر تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی، سعی در آنالیز و ارزیابی تأثیرات این نهاد‌کننده اقتصادی دارند. مطالعات در حوزه اقتصاد مقاومتی شامل موضوعاتی مانند اثربخشی سیاست‌های توسعه تولید داخلی، برنامه‌ریزی منابع و سرمایه‌گذاری در صنایع داخلی، تأثیرات تحریم‌ها و تنش‌های اقتصادی بر اقتصاد مقاومتی، ارزیابی عملکرد بنگاه‌های داخلی و صنایع ملی و سایر موضوعات مرتبط است (اندرسون، ۲۰۱۹). به‌طورکلی، اقتصاد مقاومتی به‌عنوان یک نظام اقتصادی باهدف تحقق استقلال و پایداری اقتصادی در برابر فشارهای خارجی، در تحقیقات جهانی موردتوجه و بررسی قرار گرفته است.

مفهوم شناسی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران

آن‌چنانکه از اسناد بالادستی و ازجمله قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران برمی‌آید، نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران با نظام‌های اقتصادی متعارف در دیگر کشورها که اغلب ارزش‌ها و اصول حاکم بر «نظام اقتصاد آزاد» را پذیرفته‌اند، تفاوت ماهوی و اساسی دارد. در نظام اقتصاد آزاد (به

¹. Nakano

تعبیر دیگر اقتصاد متعارف) هدف کلی، تأمین «کارایی» یا حداکثر رفاه و ابزار آن نیز رقابت و فعالیت آزاد بازارها در اقتصاد و نقش محدود دولت می‌باشد. در چنین مکتب فکری، مهم نیست که رفاه حداکثری چگونه و توسط چه کسانی تولید می‌شود و توزیع آن چگونه خواهد بود. در مقابل، نظام اقتصادی تعریف‌شده در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، هم در اهداف و هم در ابزارها با سایر نظام‌های اقتصادی کاملاً متفاوت است. در مقدمه قانون اساسی آمده است: در تحکیم بنیادهای اقتصادی، اصل، رفع نیازهای انسان در جریان رشد و تکامل اوست، نه همچون دیگر نظام‌های اقتصادی تمرکز و تکاثر ثروت و سودجویی؛ زیرا در مکاتب مادی، اقتصاد خود هدف است و بدین جهت در مراحل رشد، اقتصاد عامل تخریب و فساد و تباهی می‌شود اما در اسلام، اقتصاد وسیله است و از وسیله انتظاری جز کارایی بهتر در راه وصول به هدف نمی‌توان داشت. با این دیدگاه، برنامه اقتصاد اسلامی فراهم کردن زمینه مناسب برای بروز خلاقیت‌های متفاوت انسانی است و بدین جهت، تأمین امکانات مساوی و متناسب و ایجاد کار برای همه افراد و رفع نیازهای ضروری برای استمرار حرکت تکاملی او بر عهده حکومت اسلامی است^۱ « این مقدمه، به خوبی فضای حاکم بر قانون اساسی را در ارتباط با نظام اقتصادی روشن می‌سازد. نکته جالب آن است که نظام اقتصادی مورد نظر قانون اساسی به صورتی هدفمند به زمینه‌سازی برای بروز خلاقیت‌ها که یک ارزش منبایی در حکومت اسلامی و به عبارتی، هدف متعالی همه پیامبران الهی می‌باشد^۲ گره خورده است.

چارچوب نظری مدل تحقیق

فضای اقتصادی ایران امروز، رویدادهای ویژه و منحصر به فرد اقتصادی را شاهد است که وقوع برخی از آن‌ها تاکنون در دنیا سابقه نداشته است؛ از این رو زمانی که شرایط ویژه و بدون الگویی به وجود می‌آید، ضرورت نوآوری و ایده پردازی از سوی صاحب نظران برای برطرف کردن چالش‌های اقتصادی ضرورت پیدا می‌کند. در هیچ‌یک از مکتوبات و نظریه‌های متداول اقتصادی غرب، الگو و پیشینه نظری و عملی مشخصی درباره اقتصاد مقاومتی نمی‌توان یافت که برای مشکلات اقتصادی همچون تحریم بانک مرکزی، تحریم صنعت نفت و ... در آن نسخه شفابخشی ارائه شده باشد؛ شاید تحقیقات محرمانه‌ای در این زمینه انجام شده باشد، اما در ترافیک نظریه‌های

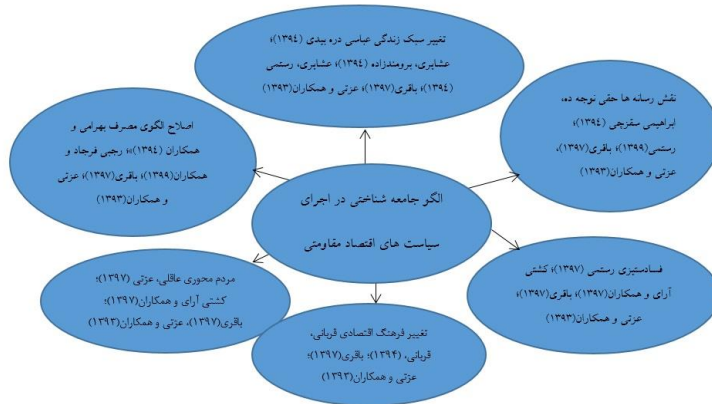
^۱ . برای اطلاع بیشتر ر.ک: سامانه قوانین در وب گاه مرکز پژوهشهای مجلس به آدرس: <http://rc.majlis.ir>

^۲ . اشاره به آیه شریفه ۲۵ سوره الحديد

اقتصادی، قحطی نظریه اقتصاد مقاومتی به چشم می‌خورد. در شرایطی که انبوه الگوهای اقتصادی از حل مسائل اقتصادی امروز ایران عاجز هستند و تحریم‌های گسترده غرب علیه کشورمان رو به گسترش است، ارائه و تبیین الگوی اقتصاد مقاومتی می‌تواند انقلاب عظیمی را در عرصه اقتصاد ایران ایجاد کند. اقتصاد مقاومتی ادبیاتی است که در مقابله با تحریم‌های بین‌المللی مطرح شده است. هم‌اکنون اقتصاد ایران باید بر مینا و اصول درستی گام نهد تا از این رهگذر بتواند بر تحریم‌های بین‌المللی فائق آمده و تهدید تحریم را به فرصت تبدیل کند. آن اصول و مبناهایی که اقتصاد ایران باید داشته باشد، ادبیاتی را به نام اقتصاد مقاومتی ایجاد کرده است. سیاست‌های پولی و مالی باید در این ادبیات اقتصادی مشخص شده و همواره به این پرسش پاسخ داده شود که در سیاست‌هایی که انجام می‌شود، چه هدفی دنبال می‌شود. برای اینکه متوجه شویم که سیاست‌های پولی و مالی و غیره چگونه باید باشد و چه جهت‌گیری را باید دنبال کند، اول باید شناخت درستی از اقتصاد ایران و مشکل اصلی اقتصاد ایران داشته باشیم. به‌عنوان مثال سیاستی باهدفی اجرا می‌شود اما بعد مشخص می‌شود که نه تنها به هدف نرسیده‌ایم بلکه از آن دور هم شده‌ایم. بر این اساس در ادبیات اقتصاد مقاومتی اول‌ازهمه باید بدانیم مشکل اصلی اقتصاد ایران چیست؟ پس از آن باید روش درست برخورد با مشکل را شناسایی کنیم و آنجاست که می‌توانیم از نحوه سیاست‌های پولی و مالی و انواع و اقسام سیاست‌های دیگر صحبت به میان آوریم. با توجه به تأکید مقام معظم رهبری بر لزوم در اولویت قرار دادن الگوها و اصول اقتصاد مقاومتی در ساختار اقتصادی و صنعتی کشور، بدیهی است که در همه حوزه‌های مدیریتی و اجرایی باید مکانیزم‌های این الگوی اقتصادی تبیین و محقق شود. اقتصاد مقاومتی، یک اقتصاد مردمی به شمار می‌رود که بخش خصوصی بازیگر اصلی آن معرفی شده است. بر همین اساس است که رهبر معظم انقلاب در تشریح و تبیین ابعاد مختلف اقتصاد مقاومتی خطاب به مسئولان یادآوری کردند: «بخش خصوصی را باید کمک کرد. اینکه ما اقتصاد مقاومتی را مطرح کردیم، خود اقتصاد مقاومتی شرایطی دارد، ارکانی دارد؛ یکی از بخش‌هایش همین تکیه به مردم است؛ همین سیاست‌های اصل ۴۴ با تأکید و اهتمام و دقت و وسواس هرچه بیشتر باید دنبال شود؛ این جزو کارهای اساسی شماست». امروزه در مقابل فشار کشورهای بیگانه و تحریم اقتصادی دیگر جوامع، تقویت و حمایت از در این الگو، اقتصاد توانایی برای بهبود سریع از شوک‌های اقتصادی تخریب‌کننده خارجی را داشته و قدرت ایستادگی در برابر آثار این شوک‌ها را خواهد داشت؛ و رشد و شکوفایی اقتصادی زمینه و بستر مناسبی را برای

فعالیت‌های دیگر تربیتی بشر فراهم می‌آورد. نرخ پایین بیکاری، بالابودن بهره‌وری نیروی کار، دوقطبی نبودن جامعه، سرمایه اجتماعی بالا، تنوع درآمدهای صادراتی کشور، نرخ رشد اقتصادی بالا می‌توان از شاخص‌های نشان‌دهنده برقراری اقتصاد مقاوم برشمرد. بنیان‌های اقتصادی کشور تحت عنوان اقتصاد مقاومتی مطرح می‌گردد. در واقع می‌توان اقتصاد مقاومتی را تبلور اقتصاد در مقابل تحریم‌ها و فشارهای خارجی و شکوفایی اقتصاد ملی تعریف نمود. عملی نمودن اقتصاد مقاومتی در شاخص‌های جامعه‌شناسی مؤثر شامل نقش رسانه‌ها در آگاهی، تغییر سبک زندگی مناسب، اصلاح الگوی مصرف، مردم محوری، تغییر فرهنگ اقتصادی، فساد ستیزی و نتایج مثبتی در عرصه اقتصادی به دنبال دارد که در نهایت رشد تولید داخلی و اقتصاد بومی را رقم می‌زند. از سوی دیگر این نوع اقتصاد برای خودکفایی و استقلال اقتصادی رابطه‌ای مستقیم دارد. مقاومت در برابر تحریم‌های کشورهای بیگانه می‌تواند جامعه را از وابستگی و خوداتکایی و استقلال اقتصادی را رقم زند.

مدل تحقیق: منبع پرسشنامه محقق ساخته

با توجه به مبانی نظری اقتصاد مقاومتی، این مفهوم را می‌توان به‌عنوان یکی از پیامدهای تحریم در نظر گرفت. تحریم‌های اقتصادی علیه ایران به‌عنوان یک اقدام و مفهوم بین‌المللی، این کشور را از دایره خواسته‌های خود خارج نکرده است. غرب تحریم‌ها را در چند مرحله اعمال کرد و آن‌ها را بین سال‌های ۲۰۱۱ و ۲۰۱۳ به‌طور چشمگیری تشدید نمود. در این راستا ایران همواره در تلاش است

در برابر تحریم‌ها اصلاحات اقتصادی منسجم و قابل تأملی را اجرا کند که در واقع «اقتصاد مقاومتی» نامیده می‌شود و در فوریه ۲۰۱۴ توسط رهبر انقلاب مطرح شد. آینده اقتصاد ایران و نیز توانایی آینده غرب برای آسیب رساندن به آن از طریق تحریم‌ها، به موفقیت یا شکست این دکترین اقتصادی جدید بستگی دارد. امنیتی شدن اقتصاد ایران ستون اصلی برنامه «اقتصاد مقاومتی» است. ایران اقتصاد را مستقل یا موازی با سیاست امنیت ملی نمی‌بینند. آن‌ها رشد اقتصادی و ثبات را به‌عنوان یک عنصر کلیدی اما تابع امنیت ملی می‌بینند. رهبر انقلاب، در واقع، تحریم‌ها را به‌عنوان تاکتیک اقتصادی غرب در «جنگ نرم» گسترده‌تر باهدف گسترش ارزش‌های سیاسی و فرهنگی غرب و تضعیف رژیم ایران توصیف کرده‌اند. از نظر رهبر معظم انقلاب مبارزه با این «جنگ نرم» باید «اولویت اصلی کشور» باشد. اصلاحات اقتصادی نه یک تلاش مستقل بلکه بخشی از این مبارزه هستند. دستگاه امنیت ملی ایران تمام سیاست‌ها، اقدامات و حرکات غرب را در پارادایم جنگ نرم درک می‌کند و حتی یک «ناتو فرهنگی» غربی را توصیف کرده است که معتقد است این استراتژی جنگ نرم را هماهنگ و اجرا می‌کند. جمهوری اسلامی یک سری اقدامات دفاعی را برای مقابله با تهدید درک شده جنگ نرم آغاز کرده‌اند؛ بنابراین دکترین «اقتصاد مقاومتی» جز تلاش‌های اقتصادی رژیم برای مقابله با جنگ نرم غرب است. این تنها یک دکترین دفاعی نیست، بلکه هدف آن حمایت از سیاست خارجی و داخلی جمهوری اسلامی است. بنابراین اقتصاد مقاومتی را می‌توان به‌عنوان پیامد تحریم و راهکاری برای آن عنوان کرد.

روش‌شناسی

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی؛ از نظر روش گردآوری داده‌ها، توصیفی-پیمایشی؛ از نظر نوع داده، آمیخته اکتشافی؛ از نظر زمان، مقطعی و از نظر محیط، میدانی بود. به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها و دستیابی به نتایج، از روش ترکیبی بهره گرفته شده است. روش ترکیبی تلفیقی از دو روش تحقیق کیفی و کمی است. استفاده از روش ترکیبی در تحقیق به محققان اجازه می‌دهد تا ابعاد موضوع را به‌صورت عمیق‌تر و واضح‌تر مورد بررسی قرار دهند و بدین‌وسیله به نتایج پیچیده‌تر و غنی‌تری دست یابند. با توجه به جدید بودن این بحث در میان مطالعات داخلی، ضروری است که برای توسعه مدل اولیه تحقیق، تحقیق کیفی جهت اکتشاف عوامل و الگوی تحقیق صورت گیرد. ترکیب نتایج مرحله تحقیق کیفی با متغیرهای شناسایی شده از طریق مبانی نظری، باعث جامعیت و بومی‌سازی مدل برای شرایط خاص این موضوع در ایران می‌شود. بخش کیفی تحقیق حاضر مربوط

به طراحی مدل مفهومی تحقیق می‌باشد که بر اساس مؤلفه‌های مطرح در مطالعات دیگر انجام شد و بخش کمی مربوط به آزمون مدل طراحی شده است. در بخش کمی تحقیق، برای آزمون مدل ارائه شده از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری با رویکرد روش حداقل مربعات جزئی و با استفاده از نرم‌افزار Smart PLS2 بهره گرفته شده است. مدل‌سازی معادلات ساختاری از دو بخش مدل اندازه‌گیری و مدل ساختاری تشکیل شده است و متغیرهای مدل در دودسته متغیرهای پنهان و آشکار تقسیم‌بندی می‌شوند. بخش مدل اندازه‌گیری شامل سؤالات (گویه‌ها) هر بُعد است و روابط میان سؤالات و ابعاد در این بخش مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. بخش مدل ساختاری نیز حاوی تمامی سازه‌های مطرح در مدل اصلی پژوهش است و میزان همبستگی سازه‌ها و روابط میان آن‌ها در این قسمت مورد تمرکز واقع می‌شود. جامعه آماری این پژوهش در بخش کمی، در بخش کمی جامعه آماری شامل ۱۳۰ نفر از اساتید و کارشناسان جامعه‌شناسی و اقتصاد اسبق و فعلی دانشگاه‌های قم می‌باشد، برای انتخاب نمونه‌های تحقیق در مرحله کمی از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده بهره برد، در این قسمت چون حجم نمونه محدود است جامعه‌ی آماری همان نمونه می‌باشد.

یافته‌های تحقیق

روایی و پایایی: سازگاری درونی، آلفای کرونباخ شاخصی کلاسیک برای تحلیل پایایی و نشان‌دهنده یک سنت قوی در معادلات ساختاری است که برآوردی را برای پایایی بر اساس همبستگی درونی گویه‌ها ارائه می‌دهد و مقدار مناسب برای آن بزرگ‌تر از ۰,۷ است. به‌منظور محاسبه پایایی معیار دیگری نیز وجود دارد که برتری‌هایی را نسبت به روش سنتی محاسبه آن به‌وسیله آلفا کرونباخ را به همراه دارد و به آن پایایی ترکیبی (CR) گفته می‌شود. برتری پایایی ترکیبی نسبت به آلفای کرونباخ در این است که پایایی سازه‌ها نه به‌صورت مطلق، بلکه با توجه به همبستگی سازه‌هایشان با یکدیگر محاسبه می‌گردد. همچنین برای محاسبه آن، شاخص‌های با بارعاملی بیشتر اهمیت زیادتری دارند. در نتیجه برای سنجش بهتر پایایی، هردوی این معیارها استفاده می‌شوند. برای پایایی مرکب میزان بالای ۰,۷ مناسب گزارش شده است. روایی همگرا، سنججه رایج برای ایجاد روایی همگرا در سطح سازه، میانگین واریانس استخراج شده (AVE) است. این معیار به‌عنوان مقدار میانگین کل توان دوم بارهای معرف متناظر با هر سازه تعریف می‌شود (مجموع توان دوم بارها تقسیم بر تعداد معرف‌ها)؛ بنابراین AVE، معادل اشتراک یک سازه است. مقدار میانگین واریانس استخراجی برابر ۰,۵ یا بالاتر نشان می‌دهد که به‌طور متوسط، سازه بیش از نیمی از واریانس

معرف‌های متناظر را تشریح می‌کند. به‌طور معکوس، زمانی که AVE کمتر از ۰,۵ باشد، نشان‌دهنده این است که به‌طور میانگین، خطای بیشتری در آیت‌ها نسبت به واریانس تشریح شده به‌وسیله سازه‌ها باقی می‌ماند. روایی و اگر، جهت بررسی روایی و اگر ای مدل اندازه‌گیری، از معیار فورنل و لارکر استفاده می‌شود. بر اساس این معیار، روایی و اگر ای قابل قبول یک مدل حاکی از آن است که یک سازه در مدل، نسبت به سازه‌های دیگر تعامل بیشتری با شاخص‌هایش دارد. فورنل و لارکر (۱۹۸۱) بیان می‌کنند؛ روایی و اگر ای وقتی در سطح قابل قبولی است که میزان AVE برای هر سازه بیشتر از واریانس اشتراکی بین آن سازه و سازه‌های دیگر در مدل باشد. در PLS بررسی این امر به‌وسیله ماتریسی حاصل می‌شود

جدول ۱- روایی و پایایی سازه‌های پژوهش

میانگین واریانس استخراج شده (AVE)	روایی ترکیبی	مقدار روی A	الفای کرونباخ	
0.295	0.762	0.613	0.802	اصلاح الگوی مصرف
0.395	0.615	0.600	0.279	الگوی جامعه‌شناختی اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی
0.295	0.802	0.781	0.786	تغییر سبک زندگی
0.245	0.777	0.417	0.839	تغییر فرهنگ اقتصادی
0.374	0.796	0.665	0.791	فساد ستیزی
0.478	0.774	1.179	0.694	مردم محوری
0.470	0.857	0.749	0.843	نقش رسانه‌ها

همان‌طور که در شکل فوق ملاحظه می‌شود اعدادی که به رنگ سبز هستند، از مناسب بودن آن معیار برای متغیر (سازه) موردنظر خبر می‌دهند. برای پاسخ به سؤال‌های پژوهش از آزمون‌هایی نظیر آزمون تی تک نمونه‌ای با بهره بردن از نرم‌افزارهای SPSS و تحلیل عاملی تأییدی و مدل‌سازی معادلات ساختاری SEM^۱ (مدل‌سازی معادلات ساختاری تا این زمان، با دو نسل روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها معرفی شده است. نسل اول روش‌های مدل‌سازی معادلات ساختاری روش‌های کوواریانس محور هستند که هدف اصلی این روش‌ها ارائه و تأیید مدل بوده و برای کار به نمونه‌هایی

^۱ این روش قابلیت آزمون تئوریا را در قالب معادلات میان متغیرها داراست و با استفاده از این روش می‌توان خطای اندازه‌گیری را محاسبه نمود.

با حجم بالا لازم دارند. چند سال پس از معرفی روش کوواریانس محور، به دلیل نقاط ضعفی که در این روش وجود داشت، نسل دوم روش‌های معادلات ساختاری که مؤلفه محور بودند، معرفی شدند. روش‌های مؤلفه محور که بعد به روش حداقل مربعات جزئی تغییر نام دادند، برای تحلیل داده‌ها روش‌های مختلف نسبت به نسل اول ارائه دادند) با استفاده از نرم‌افزار Smart- PLS استفاده می‌شود. دلایل متنوعی را برای استفاده از روش PLS – SEM ذکر نموده است.

آمار توصیفی این تحقیق به‌طور کلی مشخصات مصاحبه‌شوندگان به شرح ذیل می‌باشد: با توجه به داده‌های کمی بررسی فراوانی جنسیت مدیران و کارکنان می‌توان استدلال نمود که بیشترین فراوانی برای مردان شامل ۷۰ نفر معادل ۵۳/۴ درصد و کمترین فراوانی برای زنان ۶۰ نفر معادل ۴۶/۱ درصد؛ با توجه به فراوانی تحصیلات که بیشترین فراوانی برای لیسانس ۵۰ نفر معادل ۳۸/۴ درصد و کمترین فراوانی برای فوق‌لیسانس با ۱۵ نفر معادل ۱۱/۵؛ با توجه به فراوانی سابقه خدمت می‌توان بیان کرد که بیشترین فراوانی سابقه خدمت با ۴۰ نفر معادل ۳۰/۷ درصد و کمترین فراوانی نیز با ۲۰ نفر معادل ۱۵/۳ درصد می‌باشد.

آمار استنباطی باهدف تعمیم نتایج حاصله از مشاهدات محقق در نمونه انتخابی به جمعیت اصلی انجام می‌شود. برای پاسخ به سؤالات تحقیق در این پژوهش از روش مدل‌یابی معادلات ساختاری استفاده شده است. در ادامه به بررسی هر یک از سؤالات پژوهش می‌پردازیم:

سؤال اول: بررسی عوامل مؤثر جامعه‌شناختی بر اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران بین سال‌های ۱۳۹۲-۱۴۰۰ چگونه است؟ برای اینکه بدانیم وضعیت بررسی عوامل مؤثر جامعه‌شناختی بر اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران بین سال‌های ۱۳۹۲-۱۴۰۰ چگونه است، ابتدا باید عوامل اصلی شناسایی شده با استفاده از آزمون نرمال‌پس جهت استفاده از آزمون‌های پارامتریک یا غیرپارامتریک مورد بررسی قرار گیرد، برای این منظور از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف (K-S) استفاده شده است. نتایج اجرای این آزمون به شرح جدول زیر است.

جدول ۲: نتایج آزمون نرمال بودن داده‌ها

تغییر سبک زندگی	نقش رسانه‌ها	مردم محوری	فساد ستیزی	تغییر فرهنگ اقتصادی	اصلاح الگوی مصرف	
130	130	130	130	130	130	تعداد
7.11	7.13	7.265	7.012	7.223	6.889	پارامتر میانگین
82	96	4	1	1	7	توزیع نرمال
1.07	1.28	1.331	1.142	1.031	1.163	پارامتر انحراف معیار
979	053	55	31	75	66	توزیع نرمال
.078	.064	.107	.103	.068	.087	بیشترین تفاوت‌ها کامل
.066	.057	.069	.057	.042	.087	مثبت
-	-	-.107	-.103	-.068	-.054	منفی
.078	.064	.107	.103	.068	.087	مقدار Z کولموگروف اسمیرنوف
.049	.200	.001	.002	.200	.016	سطح معناداری

با توجه به داده‌های جدول ۲ مشاهده می‌شود که سطح معناداری (Sig) آزمون نرمال بودن داده در یک متغیر بزرگ‌تر از $(p > 0/05)$ است و بقیه متغیرها دارای سطح معناداری کوچک‌تر از $(p < 0/05)$ است به عبارت دیگر تنها دو متغیر از مفروضه نرمال بودن برخوردار است و بقیه متغیرها نرمال نیستند. نکته: اگرچه در آزمون نرمالیتی، مؤلفه‌های ذکر شده نرمال نیستند اما بر اساس قضیه حد مرکزی، به دلیل اینکه حجم نمونه بیش از ۳۰ است، بنابراین می‌توان پذیرفت که داده‌ها دارای توزیع نرمال هستند. با توجه به نرمال بودن توزیع داده‌ها و مقیاس فاصله‌ای متغیرها از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد. در این قسمت با توجه به اینکه مقیاس ۱۰ درجه‌ای است، ارزش عددی برای مقایسه با آماره تی را عدد ۵/۵ در نظر گرفتیم. نتیجه آزمون تی تک نمونه‌ای در هر یک از عوامل در جداول زیر به تفکیک آورده شده است.

جدول شماره ۳: آزمون t تک نمونه‌ای در عوامل مؤثر جامعه‌شناختی بر اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران بین سال‌های ۱۳۹۲-۱۴۰۰

فاصله اطمینان	تفاوت میانگین‌ها		سطح معناداری	درجه آزادی	آماره تی		
	حد پائین	حد پائین					
	1.5917	1.1878	1.38974	.000	129	13.617	صلاح‌الگوی مصرف
	1.8056	1.4308	1.61818	.000	129	17.087	تغییر سبک زندگی
	1.8618	1.4174	1.63956	.000	129	14.599	نقش رسانه‌ها
	1.9964	1.5343	1.76538	.000	129	15.117	مردم محوری
	1.7103	1.3139	1.51209	.000	129	15.093	فساد ستیزی
	1.84	1.43	1.637	.000	129	15.813	تغییر فرهنگ اقتصادی

با توجه به داده‌های جدول ۳ و سطح معناداری آزمون‌ها ($p=0/000$) و کوچک‌تر بودن سطح معناداری هر شاخص از ($p < 0/05$) می‌توان نتیجه گرفت که آزمون در این ۶ شاخص معنادار می‌باشد؛ یعنی بین میزان میانگین‌های محاسبه‌شده و میانگین جامعه ($0/5$) تفاوت معناداری مشاهده می‌شود و چنین استدلال می‌شود که بررسی عوامل مؤثر جامعه‌شناختی بر اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران بین سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۰ با میزان میانگین جامعه از لحاظ آماری متفاوت است.

سؤال دوم: الگوی مناسب جهت عوامل مؤثر جامعه‌شناختی بر اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران بین سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۰ چیست؟ برای اینکه روابط علی میان متغیرهای مستقل و وابسته و همچنین توان تبیین این روابط را نشان دهیم و اثبات کنیم که مدل موردنظر تناسب و برازش مناسبی با داده‌ها دارد، از تحلیل مسیر استفاده می‌کنیم. عامل توجه بر برازش مؤلفه‌های بررسی عوامل مؤثر جامعه‌شناختی بر اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، این عامل

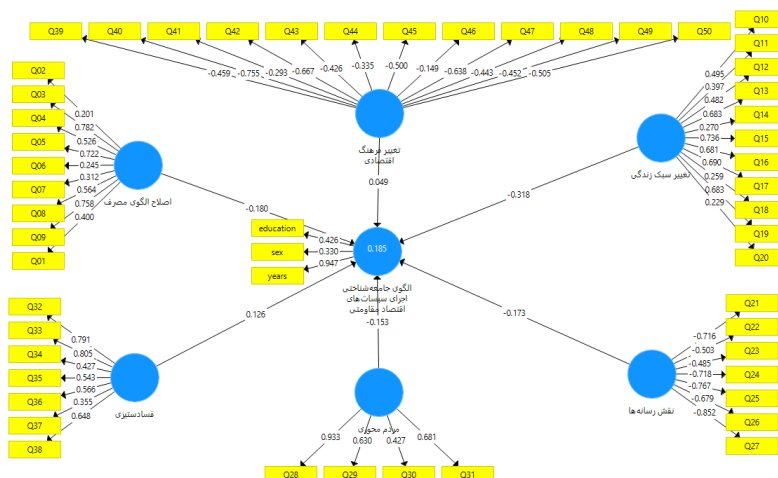
توسط ۵۰ گویه اندازه‌گیری می‌شود برای این منظور ابتدا، آزمون تحلیل عاملی تأییدی بر روی عوامل انجام می‌شود. نتایج برآوردهای پارامتر استانداردشده در جدول زیر مشاهده می‌شود.

جدول ۴: تحلیل گویه های بررسی عوامل مؤثر جامعه‌شناختی بر اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران بین سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۰

مؤلفه	گویه	بارهای عاملی	مقدار t	وضعیت گویه
اصلاح الگوی مصرف	سؤال ۱	0.400	13.92	تائید شد
	سؤال ۲	0.201	12.21	تائید شد
	سؤال ۳	0.782	8.725	تائید شد
	سؤال ۴	0.526	18.35	تائید شد
	سؤال ۵	0.722	4.51	تائید شد
	سؤال ۶	0.245	12.81	تائید شد
	سؤال ۷	0.312	14.1	تائید شد
	سؤال ۸	0.564	7.625	تائید شد
	سؤال ۹	0.758	7.72	تائید شد
تغییر سبک زندگی	سؤال ۱۰	0.495	17.8	تائید شد
	سؤال ۱۱	0.397	9.45	تائید شد
	سؤال ۱۲	0.482	14.51	تائید شد
	سؤال ۱۳	0.683	17.77	تائید شد
	سؤال ۱۴	0.270	-3.383	تائید شد
	سؤال ۱۵	0.736	11.32	تائید شد
	سؤال ۱۶	0.681	5.629	تائید شد
	سؤال ۱۷	0.690	8.453	تائید شد
	سؤال ۱۸	0.259	8.893	تائید شد
نقش رسانه‌ها	سؤال ۱۹	0.683	4.425	تائید شد
	سؤال ۲۰	0.229	11.04	تائید شد
	سؤال ۲۱	-0.716	5.34	تائید شد
	سؤال ۲۲	-0.503	8.996	تائید شد
	سؤال ۲۳	-0.485	15.51	تائید شد
	سؤال ۲۴	-0.718	15.83	تائید شد
	سؤال ۲۵	-0.767	2.627	تائید شد
	سؤال ۲۶	-0.679	9.784	تائید شد
	سؤال ۲۷	-0.852	8.428	تائید شد
مردم محوری	سؤال ۲۸	0.933	10.78	تائید شد
	سؤال ۲۹	0.630	3.205	تائید شد

مؤلفه	گویه	بارهای عاملی	مقدار t	وضعیت گویه
فساد ستیزی	سؤال ۳۰	0.427	6.401	تائید شد
	سؤال ۳۱	0.681	7.347	تائید شد
	سؤال ۳۲	0.791	10.67	تائید شد
	سؤال ۳۳	0.805	8.464	تائید شد
	سؤال ۳۴	0.427	9.532	تائید شد
	سؤال ۳۵	0.543	4.349	تائید شد
	سؤال ۳۶	0.566	5.428	تائید شد
	سؤال ۳۷	0.355	6.908	تائید شد
	سؤال ۳۸	0.648	5.015	تائید شد
	سؤال ۳۹	-0.459	5.822	تائید شد
تغییر فرهنگ اقتصادی	سؤال ۴۰	-0.755	-7.937	تائید شد
	سؤال ۴۱	-0.293	6.793	تائید شد
	سؤال ۴۲	-0.667	-5.403	تائید شد
	سؤال ۴۳	-0.426	-2.854	تائید شد
	سؤال ۴۴	-0.335	18.71	تائید شد
	سؤال ۴۵	-0.500	15.21	تائید شد
	سؤال ۴۶	-0.149	12.12	تائید شد
	سؤال ۴۷	-0.638	5.134	تائید شد
	سؤال ۴۸	-0.443	7.597	تائید شد
	سؤال ۴۹	-0.452	8.95	تائید شد
	سؤال ۵۰	-0.505	-5.377	تائید شد

نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که ۶ شاخص ارائه‌شده همه از لحاظ آماری معناداری هستند و بارهای عاملی آن در سطح بالایی قرار دارند (قدر مطلق بیشتر از ۰/۵۰) و شاخص‌های این عامل همگی مورد تائید تحلیل عاملی قرار می‌گیرند. همچنین در بین شاخص‌های بررسی عوامل مؤثر جامعه‌شناختی بر اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران بین سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۰ سؤال ۲۸ بالاترین بارعاملی و سؤال ۴۶ از کمترین بار عاملی برخوردار است.

شکل ۱: بارهای عاملی عوامل مؤثر جامعه‌شناختی بر اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران بین سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۰

سؤال سوم: درجه تناسب مدل مفهومی ارائه‌شده چگونه است؟

جهت تعیین برازش مدل، سؤالاتی که به دلیل دارا بودن بار عاملی کمتر از ۰/۵۰ از تحلیل سؤالات کنار گذاشته می‌شود و برازش مدل بر اساس سؤالات باقیمانده مورد بررسی قرار خواهد گرفت. بطوریکه در صورت تائید برازش، بررسی جامعه‌شناختی اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در ج.ا.ایران بین سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۰ قابل تعمیم و استفاده خواهد بود.

شاخص‌های برازش مدل

پس از ترسیم مدل و اطمینان اولیه از صحت و معناداری اطلاعات، مهم‌ترین مبحث، معناداری مدل توسط شاخص‌هایی است که اصطلاحاً «شاخص‌های نیکویی برازش» نامیده می‌شود. معیارهای علمی قابل قبول برای تائید مدل نظری تدوین شده با استفاده از داده‌های گردآوری شده، خود بحث اصلی در شاخص برازش مدل را تشکیل می‌دهد.

مدل یابی معادلات ساختاری بر پایه فرضیه‌هایی درباره وجود روابط علی بین متغیرها، مدل‌های علی را با دستگاه معادله خطی آزمون می‌کند. بدین ترتیب، SEM روابط نظری بین شرایط ساختاری معین و مفروض را می‌آزماید و برآورد روابط علی میان متغیرهای مکنون (مشاهده نشده) را

امکان‌پذیر می‌سازد. در مدل معادلات ساختاری که یک فن نیرومند تحلیل چندمتغیرهاست، تک‌تک گویه‌ها با خطاهای مجزا تحلیل می‌شود. در این روش، برای رسیدن به نتیجه نهایی، ابتدا باید از معناداری و برازش جزئی اطمینان حاصل کرد تا در نهایت به ترسیم مدل کلی اقدام نمود. در جدول زیر، مهم‌ترین و متداول‌ترین شاخص‌های برازش آورده شده است. همان‌گونه که در جدول دیده می‌شود، تقریباً تمامی شاخص‌ها کفایت آماری دارند؛ بنابراین، با اطمینان بسیار بالایی می‌توان دریافت محقق در مورد این شاخص‌ها به برازش کامل دست‌یافته است.

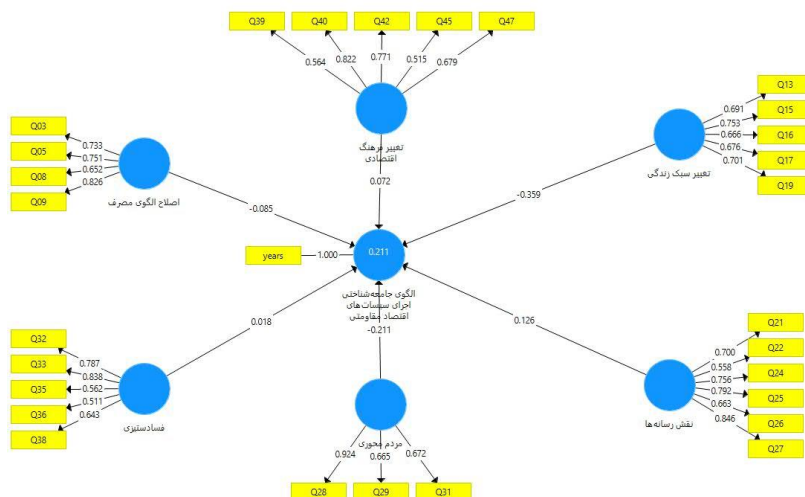
جدول ۵: شاخص‌های برازش عوامل مؤثر جامعه‌شناختی بر اجرای سیاست‌های اقتصاد

مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران بین سال‌های ۱۳۹۲-۱۴۰۰

ردیف	شاخص‌های برازندگی مطلق / نسبی	مدل نهایی برازش شده	معیار ارزیابی	نتیجه
۱	Chi – square/df	2918.297	کوچکتر یا مساوی ۵	مناسب
۲	RMSEA	۰/۲۴۰	کمتر از ۰/۱	مناسب
۳	NFI	0.967	حداقل ۰/۹	مناسب
۴	NNFI	۰/۹۲	حداقل ۰/۹	مناسب
۵	CFI	۰/۹۸	حداقل ۰/۹	مناسب
۶	IFI	۰/۹۸	حداقل ۰/۹	مناسب
۷	RFI	۰/۸۶	حداقل ۰/۹	تقریباً مناسب
۸	SRMR	0.043	کمتر از ۰/۰۸	مناسب
۹	GFI	۰/۹۳	حداقل ۰/۹	مناسب
۱۰	AGFI	۰/۹۱	حداقل ۰/۹	مناسب
۱۱	NDI	۰/۹۵	حداقل ۰/۹	مناسب
۱۲	CDI	۰/۹۴	حداقل ۰/۹	مناسب

با توجه به جدول ۵ مشاهده می‌شود که آماره‌های برازش در سطح قابل قبلی قرار دارند و می‌توان نتیجه گرفت مدل برازندگی حداقلی را می‌تواند داشته باشد با این وجود با توجه به مقدار جذر برآورد واریانس خطای تقریب (RMSEA) که مقدار آن ۰/۲۴۰ شده است همچنین با توجه به جذر شاخص ریشه میانگین مجذور مانده‌ها (SRMR) که مقدار آن ۰/۰۴۳ می‌باشد می‌توان نتیجه گرفت خطای مدل زیاد نیست. همچنین با توجه به سایر شاخص‌های برازندگی مطلق/نسبی مانند CFI، NNFI، NFI، RFI، IFI، GFI، AGFI، NDI و CDI و در مقایسه با مقادیر

متعارف برای مدل‌های دارای برازندگی مناسب، می‌توان نتیجه گرفت برآزش بررسی جامعه‌شناختی اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در ج.ا.ایران بین سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۰ دارای ساختار مناسبی است؛ بنابراین می‌توان مدل زیر را جهت بررسی عوامل موثر جامعه‌شناختی بر اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران بین سالهای ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۰ به شرح زیر ارائه نمود:

شکل ۳. الگوی عوامل موثر جامعه‌شناختی بر اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران بین سالهای ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۰

نتیجه‌گیری

شکل‌گیری اقتصاد مقاومتی نتایج مهمی خواهد داشت که در بیانات مقام معظم رهبری به آن‌ها تصریح شده است. همچنین اقتصاد مقاومتی شرایط و الزاماتی دارد که استفاده از همه ظرفیت‌های دولتی و مردمی، تحول در شرایط اقتصاد از طریق اجرای سیاست‌های اصل ۴۴، توانمندسازی بخش خصوصی و کاهش وابستگی به نفت از جمله آن‌هاست. بر اساس مؤلفه‌هایی که از بیانات مقام معظم رهبری استخراج شد، می‌توان الگوی اقتصاد مقاومتی ایران را با چهار مؤلفه اساسی شامل اصلاح الگوی مصرف، تغییر سبک زندگی، تغییر فرهنگ اقتصادی، فسادستیزی، مردم‌محوری و نقش رسانه‌ها پیشنهاد کرد؛ بنابراین مؤلفه‌های اصلی برآزش عوامل موثر جامعه‌شناختی بر اجرای

سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران بین سال‌های ۱۳۹۲-۱۴۰۰ عبارت‌اند از اصلاح الگوی مصرف، تغییر سبک زندگی، تغییر فرهنگ اقتصادی، فساد ستیزی، مردم محوری و نقش رسانه‌ها می‌باشد، همچنین با توجه به مثبت بودن دو کران پایین و بالای فاصله اطمینان (بزرگ‌تر از میانگین بودن) تمامی ۶ شاخص استفاده‌شده در گزارش، می‌توان نتیجه گرفت که از نظر پاسخگویان این شش در فرایند مدل به‌درستی تدوین و در حال حاضر در وضعیت مطلوبی بسر می‌برند. بر اساس عوامل و شاخص‌های شناسایی شده مبتنی بر مصاحبه و تحلیل عاملی تأییدی از مدل مفهومی ارائه‌شده هر ۶ عامل مورد تأیید قرار می‌گیرد و فقط شاخص‌های شناسایی‌شده در مدل مفهومی از ۵۳ شاخص به ۲۹ شاخص پس از اجرای تحلیل عاملی تأییدی تقلیل می‌یابد؛ بنابراین ۲۴ شاخص به دلیل دارا بودن بار عاملی کمتر از ۰/۵۰ از تحلیل کمی کنار گذاشته می‌شود؛ بنابراین جهت تعیین برازش مدل، تعدادی از سؤالات، به دلیل دارا بودن بار عاملی کمتر از ۰/۵۰ از تحلیل سؤالات کنار گذاشته می‌شوند و برازش مدل بر اساس ۵۵ سؤال موردبررسی قرار گرفت. با توجه به مقدار جذر برآورد واریانس خطای تقریب (RMSEA) که مقدار آن ۰/۰۲۴۰ شده است همچنین با توجه به جذر شاخص ریشه میانگین مجذور مانده‌ها (SRMR) که مقدار آن ۰/۰۴۳ می‌باشد می‌توان نتیجه گرفت خطای مدل زیاد نیست. همچنین با توجه به سایر شاخص‌های برازندگی مطلق/نسبی مانند CFI، NNFI، NFI، GFI، RFI، IFI، AGFI، NDI و CDI و در مقایسه با مقادیر متعارف برای مدل‌های دارای برازندگی مناسب، می‌توان نتیجه گرفت مدل برازش بررسی جامعه‌شناختی اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در ج.ا.ایران بین سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۰ دارای ساختار مناسبی است.

نتایج مدل ارائه‌شده در این تحقیق با مدل ارائه‌شده توسط میلانی (۱۳۹۴) «اقتصاد مقاومتی و خودباوری ملی، فرصت‌ها و چالش‌های تحقق آن» اقتصاد ایران یک اقتصاد رانتیر محسوب می‌شود که تلاش برای بهبود وضعیت اقتصادی برپایه اقتصاد مقاومتی می‌تواند به افزایش تولید ملی و بومی‌سازی فناوری صنعتی و مدرن منجر شود. تحقیق پیش رو به بررسی شاخص‌های اقتصاد مقاومتی و رابطه آن با خودباوری ملی می‌پردازد. تلاش برای تحقق و پیاده‌سازی آن فرصت‌های بی‌بدیلی همچون عدم وابستگی اقتصادی، افزایش تولید ملی و خروج از وضعیت تک‌محصولی را به دنبال دارد. هرچند چالش‌هایی مثل عدم اجماع نظر مسئولان، عدم وجود زیرساخت‌های مناسب و وابستگی اقتصادی به درآمد حاصله از فروش نفت در این راه وجود دارند؛ اما با تکیه بر خودباوری

ملی و با عزم جهادی برای تحقق این هدف می‌توان به تحول اقتصادی و ارائه یک اقتصاد الگو دست‌یافت؛ سیف‌الله، نوروزی (۱۳۹۸) «نقش و تأثیر نهادها بر پیاده‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی» سؤال اصلی آن نیاز؛ چگونگی همراهی نهادها در اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و نهادهای ملازم آن تلاش بوده و سؤالات رعایت آن چگونگی تأثیر نهادها در اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و ترتیبات و ساختارهای نهادی مؤثر در اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی است. مطابق نظر خبرگان، ترتیبات نهادی غیررسمی (فرهنگ و باورها، ساختارهای نهادی رسمی) سازمان اداری و ساختارهای نهادی غیردولتی (تشکل‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد، نیازمند بهبود و اصلاح‌اند. در عین حال، ترتیبات نهادی رسمی) قوانین و مقررات و حقوق مالکیت، نیازمند تغییر اساسی‌اند. در حوزه نهادهای مرتبط با سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، بهبود و اصلاح نهادی، ضروری است؛ محمدپور، عباس زاده (۱۳۹۹) «مطالعه جامعه‌شناختی پدیده اقتصاد مقاومتی با رویکرد کیفی (مورد مطالعه: دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه تبریز)» یافته‌ها نشان می‌دهد که با آموزه‌های سرمایه‌داری، جهانی شده و ضرورت تعامل با جهان، ضرورت نیاز به اقتصاد، نبود افق معنایی مشترک و تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران از علل مطرح‌شدن مفهوم اقتصاد مقاومتی است. هسته مرکزی این تحقیق «اقتصاد مقاومتی در سایه» به این مسئله تأکید دارد که عدم لینک به اقتصاد جهانی، عدم آموزش مردم و مسئولین، فرسایش اعتماد نهادی و ناآگاهی می‌تواند پیامدهای روان‌شناختی، اجتماعی، اقتصادی و بین‌المللی داشته و تنها در حد یک گفتمان باقی بماند و کاربردی نشود، همسوست.

پیشنهاد‌های مبتنی بر یافته‌های تحقیق

- برنامه‌ریزی دقیق برای نظارت بر متغیرهای متنوع جامعه‌شناختی بر اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران بین سال‌های ۱۳۹۲-۱۴۰۰.

- با توجه به نتایج تحقیق حاضر و میزان تأثیرگذاری هر یک از متغیرها جامعه‌شناختی بر اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران بین سال‌های ۱۳۹۲-۱۴۰۰: پیشنهاد می‌شود که با بهره‌گیری از شاخص‌های هر سازه، اقدامات لازم جهت بهبود عملکرد در زمینه‌های امنیت شغلی، تشویق مردم به سبک زندگی اسلامی، امنیت اقتصادی، مقاومت در برابر تحریم‌ها، افزایش امنیت شغلی نیروی کار، ایجاد ثبات و امنیت در اقتصاد، تقویت روحیه مقاومت در برابر تحریم‌ها، تشویق مردم به سبک زندگی اسلامی، تشویق مردم به سبک زندگی اسلامی، تقویت روحیه

مقاومت در برابر تحریم‌ها، ایجاد ثبات و امنیت در اقتصاد در برنامه‌های راهبردی سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران مورداستفاده قرار گیرد.

- مشارکت مردم در تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی فوایدی چون افزایش ارتباط و همکاری افراد با یکدیگر و شکل‌گیری فرهنگ همکاری در جامعه و تصمیم‌های مؤثرتر دارد.
- با افزایش توانمندی‌های داخلی و پیش‌بینی شرایط تحریم و تهیه زودتر مواد و تجهیزات می‌توان با اثرات تحریم مقابله کرد.

کتابنامه

۱. اصغری، محمود. (۱۳۹۳). "خانواده و نقش آن در اقتصاد مقاومتی." *فصلنامه پژوهش‌های اجتماعی اسلامی*. سال بیستم، شماره سوم. پیاپی ۱۰۲. ص ۹۵-۷۹.
۲. توکلی، محمدجواد. (۱۳۹۸). "بررسی نسبت اقتصاد مقاومتی و اقتصاد اسلامی." *دوفصلنامه علمی پژوهشی جستارهای اقتصادی ایران*. سال ۱۶. شماره ۳۲. ص ۸۹-۱۱۹.
۳. رضایی، محسن. (۱۳۹۱). "هدف از اقتصاد مقاومتی چیست؟" به نقل از <http://www.tebyan.net/newindex.aspx?pid=218340>
۴. حسین زاده بحرینی، محمدحسین. (۱۳۹۲). "اقتصاد مقاومتی راهکاری برای توسعه." *مشکوه*. بهار. شماره ۱۱۸.
۵. حمیدی فر، ریحانه. (۱۳۹۱). "راهکاری به نام اقتصاد مقاومتی." قابل‌دسترس در <http://www.tebyan.net/newindex.aspx?pid=212705>.
۶. خوش‌چهره، محمد. (۱۳۹۱). "اصل استراتژیک اقتصاد مقاومتی." در <http://www.tebyan.net/newindex.aspx?pid=217374>
۷. دعاگویان، داوود. بختیاری، لطفعلی. (۱۳۹۶). "ابعاد فرهنگ و مدیریت جهادی در تحقق اقتصاد مقاومتی در نیروی انتظامی." *پژوهش‌های مدیریت انتظامی (مطالعات مدیریت انتظامی)*. ۱۲. (۱). ۱۱۹-۱۳۶.
۸. رستمی، محمدباقر. (۱۳۹۹). "ارابه الگوی راهبردی گفتمان‌سازی سیاست‌های اقتصاد مقاومتی با عاملیت رسانه ملی." *فصلنامه علمی مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی*. سال چهارم. شماره ۱۶. ص ۱۱۵-۱۴۲.
۹. سامانه قوانین در وب‌گاه مرکز پژوهش‌های مجلس به آدرس: <http://rc.majlis.ir>

۱۰. سیف، اله مراد. (۱۳۹۱). "الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران." *فصلنامه آفاق امنیت*. سال ۵، شماره ۱۶، پاییز.
۱۱. سیف اله، مراد. (۱۳۹۲). "مقدمه‌ای بر نقشه راه پیاده‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران." *فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج*. سال شانزدهم، شماره ۶.
۱۲. سیف‌الله مراد، نوروزی محسن. (۱۳۹۸). "نقش و تأثیر نهادها بر پیاده‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی." *فصلنامه علمی مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی*. سال سوم، شماره ۱۱.
۱۳. ابلاغیه رهبر معظم انقلاب اسلامی ایران مورخ ۱۳۹۲/۱۱/۲۹ به رؤسای قوای سه‌گانه و رئیس مجمع تشخیص مصلحت نظام. (۱۳۹۲). *سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی*.
۱۴. صدیقی هادی، سلطانی علیرضا. (۱۳۹۸). "آموزش تحلیلی راهکارهای اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی (ضرورت فراگیری و آموزش مهارت‌های سیاست‌گذاری)." *فصلنامه آموزش در علوم انتظامی*. سال ششم، شماره ۲۲.
۱۵. فشاری، مجید، پورغفار، جواد. (۱۳۹۳). "بررسی و تبیین الگوی اقتصاد مقاومتی در اقتصاد ایران." *مجله اقتصادی*. شماره‌های ۵ و ۶، ص ۲۹-۴۰.
۱۶. کشتی‌آرای، نرگس، عمادزاده، مصطفی، یزدانی، ابوالفضل. (۱۳۹۷). "جامعه‌شناسی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی برای طراحی در برنامه درسی آموزش و پرورش ایران." *مطالعات جامعه‌شناسی*. ۱۱(۴۰)، ۸۵-۹۹.
۱۷. میرمعزی، سیدحسین. (۱۳۹۱). "اقتصاد مقاومتی و ملزومات آن با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری." *اقتصاد اسلامی*. پاییز، شماره ۴۷.
۱۸. محمدپور نیر، عباس زاده محمد. (۱۳۹۹). "مطالعه جامعه‌شناختی پدیده اقتصاد مقاومتی با رویکرد کیفی (مورد مطالعه: دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه تبریز)." *مطالعات جامعه‌شناسی*. سال دوازدهم، شماره چهل و ششم، صص ۱۴۹-۱۲۷.
۱۹. میلانی، جمیل. (۱۳۹۴). "اقتصاد مقاومتی و خودباوری ملی، فرصت‌ها و چالش‌های تحقق آن." *مجله اقتصادی*. شماره‌های ۷-۵ و ۸.

20. Anderson, T. (2019). Iran's Resistance Economy and Regional Integration. *Journal of WORLD SOCIOLOGICAL STUDIES*. Vol. 3. No. 4. October 2019

21. Briguglio, L., Piccinino, S.. "GROWTH AND RESILIENCE IN EAST ASIA AND THE IMPACT OF THE 2009 GLOBAL

RECESSION”.

http://www.um.edu.mt/__data/assets/pdf_file/0011/141959/Growth_with_Resilience_in_Asia_5Dec2011.pdf

22. Nakano, K.T. Fujii, S. (2011). An empirical analysis of national economic resilience using macroeconomic data before and after the global financial crisis. http://trans.kuciv.kyoto-u.ac.jp/tba/images/stories/PDF/institute_paper/maeoka_resiliencesubmitted.pdf